

Hanzade GÜZELOĞLU *

KÜTAHYALI RAHÎMÎ DİVANÎ'NDA MEYVELER	FRUITS IN DIVAN OF RAHİMÎ FROM KUTAHYA
ÖZET Divan şiirinde kullanılan malzemenin önemli bir bölümünü oluşturan tabiat unsurları arasında meyveler de yer almaktadır. Divanlarda meyveler; isimleri ve çeşitleriyle, şekilleri ve renkleriyle, tatları ve lezzetleriyle, bazen de yetiştikleri yerleriyle ve sağlığa etkileriyle vb. çeşitli tabii özellikleriyle edebî sanatlar eşliğinde ve söz oyunu yapılarak kullanılmaktadır. Şiirde daha çok sevgilinin güzellik unsurlarıyla bağdaştırılarak ele alınmaktadır. Mesnevilerde ise bahçe ve mevsim tasvirleri içinde bu özellikleriyle birer tabiat unsuru olarak tasvir edilmektedir. Bazı divanlarda farklı sayıda ve çeşitte görülebilen meyveler, XVI. yy. şairi Kütahyalı Rahîmî'nin <i>Divanı</i>'nda da geçmektedir. Şiirlerinde sade dil kullanan ve üslubunda mahallî söyleyişe ön planda yer veren Rahîmî'nin şiirlerinde meyvelerle ilgili farklı hayal ve söyleyişler yer almaktadır. Özellikle divan şiirinin genelinde az rastlanan meyvelere çeşitli sanat ve kelime oyunu içinde yer vermesi, bazı meyveleri belli yerlerin meşhur özelliği olarak kullanması dikkat çekmektedir. Ayrıca <i>Rahîmî Divanı</i>'nda meyve redifli bir gazelin de yer alması bu bakımdan önemlidir. Çalışmada meyve adları ile ilgili <i>Divan</i>'da tespit edilen örnekler üzerinden mahallî üsluba sahip bir şairin bu malzemeyi nasıl kullandığı gösterilmeye çalışılmıştır. Şair özelinde yapılan bu tür çalışmalar hem şairin söyleyiş özelliğini değerlendirmede önemli bilgi vermekte hem de bulunduğu yüzyılın şiir dili ve genel olarak divan şiirinin içeriğinin zenginliği ile ilgili önemli malzeme sunmaktadır. Anahtar kelimeler: vişne redifi, meyveler, Kütahyalı Rahîmî Divanı, divan şiiri.	ABSTRACT Fruits occupy a significant place among the materials for the content of Divan poetry. In various divans, fruits appear not only by their names and varieties but also through their shapes, colors, tastes, and flavors. Poets often mention the regions where the fruits grow, their medicinal properties, weaving them into involved literary devices and wordplay. Most commonly, fruits are associated with the elements of beauty attributed to the beloved, especially serving as metaphors for lips, cheeks, or a dimple. In masnavis, fruits are depicted as natural components of gardens and seasonal landscapes. One notable example is found in Divan of Rahimî, a XVIth century poet from Kutahya, who distinguished himself with a local style and accessible language. Rahimî's poetry features fruits in unique ways, often employing rare varieties in wordplay and linking them to the distinctive qualities of regions. His use of fruit imagery reflects both cultural specificity and creative expression. A particularly remarkable instance is a ghazal in which the rhyme is based on a fruit name. Through selected examples, this study aims to illustrate how Rahimî utilized fruit imagery. Such analyses contribute to a deeper understanding of the stylistic features of individual poets, the lexical and symbolic richness of Divan poetry. Keywords: rhyme "vishne", fruits, Divan of Rahimî from Kutahya, divan poetry.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ardahan/Türkiye. E-posta: hanzadeg@yahoo.com / Asst. Prof., Ardahan University, Faculty of Humanities and Letters, Department of Turkish Language and Literature, Ardahan/Türkiye. E-mail: hanzadeg@yahoo.com

Giriş

Divan edebiyatında geleneğin belirlediği kurallar çerçevesinde işlenen konu, tipler ve olayların ifadesinde bir standardın ve aşağı yukarı bir ortaklığın olduğu bilinmektedir. Şairden şaire en büyük farkın söyleyişte olduğu da bilinen bir husustur. Şairlerin şiirdeki bu söyleyişlerini etkileyen faktörler arasında yetiştikleri ortam, aldıkları eğitim, mensubu oldukları kültür, hayat boyunca edindikleri bilgiler vb. çeşitli faktörler bulunmaktadır (İsen vd., 2002, s. 52). Bununla beraber şairlerin şiirde kullandıkları kelime, yer veya eşya adlarından bazen mesleklerine dair malzemeyi, bulundukları veya görevle gittikleri yerlerle ilgili gerçekleri, o yerlerin meşhur özelliklerini yansıtan ipuçları ve izleri de görmek mümkündür. Çıktıkları coğrafya da onların dil ve üsluplarını etkileyen unsurdur.

Divan şairleri, geleneğin sunduğu hazır malzeme dışında içinde bulundukları dönem şartlarını, bazı olaylar karşısında yaşadıkları gerçek duygularını şiirlerine yansıtabilmiş ve zaman zaman etrafında gördükleri eşyaları, içinde bulundukları ortamı da şiir malzemesi yapmışlardır. Günlük hayatta kullanılan eşyalardan dönemin sosyal, dinî ve kültürel hayatı hakkında ipucu verebilecek giyim kuşam, yeme içme, gelenek ve inanç vb. kültür unsurlarına kadar gerçek hayatta yer alan her nesne, divan şiirine bir benzetme, telmih, mecaz, mazmun, teşhis ve kelime oyunu unsuru olarak girebilmiştir. Bunlardan tabiat unsurları arasında yer alan ve hemen her an karşılaşılabilen bir nesne olan meyveler ve onların çeşitli özellikleri de divan şairleri için ilham kaynağı olmuştur. Birçok benzetme ve mazmun, düşünce ve hayalin ifade edilmesinde meyvelerin şekil, renk, tat ve diğer tabii özellikleri ile meyveler etrafında oluşan yaygın söyleyişler kullanılmıştır. Şairler, meyvelerle ilgili şairane yaklaşımlarda soyut ve somut unsurlarla ilişkilendirirken benzetmelerde ve bağdaştırmalarda daima meyveleri tat, lezzet, yetiştirme şartları, doku, koku, şekil ve renk gibi gerçek bitkisel özellikleriyle ve faydalarıyla ele alarak işlemişlerdir. Bu da divan şairinin, çevresinde gördüğü, kullandığı ve bilgi alanı içinde bulunan her şeyle yakından ilgilendiğini, onları çok iyi gözlemlediğini, hayal ve sanatkârlık gücü ile yoğurarak divan şiirinin sanat anlayışına uygun olarak ifade ettiğini göstermektedir (Sefercioğlu, 2008, s. 322).

Mesnevilerde de özellikle bahçe, tabiat ve mevsim tasvirleri içerisinde değişik meyveler önemli unsur olarak yer almaktadır. Mesnevilerde tabiat ve mevsim tasvirleri sırasında meyve adları arka arkaya sıralanırken özellikle tasvir gücü yüksek olan şairlerde ise her meyve ayrı ayrı özellikleriyle çeşitli benzetmeler içerisinde genişçe tasvir edilir (Şentürk, 2002, s. 225, 781).

Meyvelerin ağaçları, yetiştirmeleri, şekil ve biçim özellikleri, renkleri, tatları, lezzetleri vb. özellikleri ile çeşitli benzetmelere konu oldukları ve bu özellikleriyle etraflarında birçok deyim ve atasözleri oluştuğu bilinmektedir. “Meyveli ağacın taşlanması”, “kışın meyvenin yetiştirmemesi”, “meyvesi bol olan ağacın eğilmesi”, “hastaların turfanda meyve arzu etmesi” (Sefercioğlu, 2008, s. 348) gibi genel olarak meyve etrafında oluşan inanış ve atasözünün yanı sıra her meyvenin belli bir özelliğini konu edinen atasözü, deyim ve halk söyleyişleri de mevcuttur. Bunlara şairler çeşitli sanatlar eşliğinde beyitlerde yer vermişlerdir. Üzümün kararması, incirin çekirdeğinin küçük olması, narın içinin dolu/bol ve kanlı olması, ayvanın sert ve tadının mayhoş olması, elmanın ağacın dibine düşmesi, elmanın soyularak yenilmesi, armudun sapının yenilmemesi gibi bilinen onlarca özellikleri yanı sıra meyveler yetiştikleri ve meşhur oldukları yerlerle birlikte de bazen şiirde söz konusu edilmektedirler.

Konuyla ilgili daha önceki çalışmalara göre, klasik Türk şiirinde tabiat unsurları arasında ağaçlara ve özellikle de çiçeklere oranla meyveler çok daha az yer edinebilmişlerdir. Aynı şeyi

redif seçiminde gözlemlemek mümkündür (Bayram, 2007b; Sefercioğlu, 2008). Meyve adları ile redif yapılan şiirler yüzyıllara göre ve divan sayısına göre oldukça azdır (Sefercioğlu, 2008, s. 321-322). Bununla birlikte divanlarda değişik nazım şekilleriyle yazılan örneklerde çeşitli benzetmeler eşliğinde meyve adlarının kullanıldığı görülmektedir.

Divan şairlerinin armut, ayva, badem, ceviz, elma, erik, fındık, fıstık, hurma, hünnap, iğde, incir, kahve, karpuz, kavun, kayısı, kiraz, limon, nar, şeftali, turunç, üzüm, vişne, zeytin gibi meyvelerin ağaçları, şekilleri, renkleri, tatları, çiçekleri ve fonksiyonları üzerinde tabiat tasvirleri, sevgilinin güzellik unsurları ve âşığın sıfatlarının anlatımında çeşitli teşbih ve mecazlar yaptıkları görülmüştür (Sefercioğlu, 2008; Gülhan, 2008; Bayram, 2007b).

Divan şiirinde meyveler ile ilgili yapılmış önemli çalışmalar bulunmaktadır (Bayram, 2007b; Sefercioğlu, 2008; Gülhan, 2008). Söz konusu çalışmalardan biri olan M. N. Sefercioğlu'nun "Meyve Redifli Şiirler" (2008) adlı makalesinde divan şiirinde geçen meyve adlarının redif olduğu gazeller tespit edilerek genişçe şerh edilmiş, meyvelerin geçtiği ayrı beyitler açıklanmıştır. Y. Bayram'a ait "Klasik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler" (2007b) ve A. Gülhan tarafından yapılan "Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar" (2008) adlı konuyla bağlantılı olan diğer çalışmalarda meyve çeşitlerinin ne olduğu, yüzyıllara ve şairlere göre kullanım sıklığı istatistik verilerle de verilmiştir. Y. Bayram'ın "Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler" (2007a) adlı, aralarında genel meyve tarifine uyan bitkilere de yer verilen divan şiirindeki tarımsal ürünler üzerine yapılan benzer bir çalışması da mevcuttur (Bayram, 2007a). Meyveler konusuyla bağlantılı olarak ağaç konusu da "Divan Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri" adını taşıyan detaylı bir çalışmada ele alınmıştır (Yücel & Özuygun, 2020, s. 54).

Bu çalışmaların sonucunda elde edilen istatistiklere bakılırsa, meyveler divanlarda değişik sayılarda ve oranlarda geçmektedir. Divanlarda en çok dikkat çeken ve en çok geçen meyve nardır (Bayram, 2007b; Gülhan, 2008). Elma, bâdem, şeftali, üzüm, turunç ve portakal da klasik Türk şiirinde sıkça rastlanan meyveler arasında sayılabilir. Meyveler arasında üçüncü grubu ayva, fıstık, hurma, hünnap ve kayısı oluşturmaktadır. Klasik Türk şiirinde en az rastlanan meyveler ise fındık, kiraz, armut, limon, hanzal, vişne, zeytin, incir, ceviz, dut ve muz olduğu tespitler arasındadır (Gülhan, 2008, s. 347; Bayram, 2007b, s. 220).

Divan şiirinde meyveler konusunda yapılan bu kapsamlı çalışmalar dışında içinde divan şiirindeki meyvelere yer verilen çok sayıda diğer çalışmaların da olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle bu bakımdan yapılan divan tahlilleri ilk sırada gelmektedir. Bu tahlil çalışmalarında içinde meyvelerin de yer aldığı tabiat unsurları arasında çeşitli meyveler ve onların özellikleri şiir malzemesi olarak ele alınmaktadır. Geniş tasvirlerin yapılabildiği mesnevi metinleri de bu bakımdan tahlil edildiğinde arasında meyvelerin de geçtiği tabiat tasvirleri olarak incelenmektedir.

Bu çalışmada, şiirlerindeki mahallîliğin ön planda olması sebebiyle mahallî klasik bir şair (Mermer, 2004, s. 29) sayılan Kütahyalı Rahîmî'nin *Divanı*'nda meyveler, kullanım özellikleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şiirlerinde mahallî unsurlara genişçe yer veren XVI. yy. divan şairlerinden Kütahyalı Rahîmî'nin *Divanı*'nda çeşitli meyve adlarına farklı benzetmeler içerisinde rastlanmaktadır. Rahîmî'de geçen meyve bazen gerçek özelliğiyle bir bahçe, tabiat tasviri içinde kullanılmış, kimi meyvelerden bir yerin meşhur özelliği olarak bahsedilmiştir. Genel olarak divan şiirinde az

rastlanan meyve olarak vişne de redif seçilerek müstakil bir gazele konu olmuştur. *Divan*’da tespit edilen örnekler üzerinde meyve kelimesinin kullanımına değinildikten sonra Rahîmî’nin meyve adlarına hangi benzetme ve ilgiler içinde yer verdiği ve şairin bu unsurları şiir malzemesi olarak nasıl kullandığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Şair özelinde yapılan bu tür çalışmalar hem şairin söyleyiş özelliğini değerlendirmede önemli bilgi vermekte hem de bulunduğu yüzyılın şiir dili üzerine ve genel olarak divan şiirinin içeriğinin zenginliği ile ilgili önemli malzeme sunmakta ve konuyla ilgili yapılan çalışmaları destekleyen örneklerle yapılan tespitlere katkı sağlamakta, bazı örneklerle de yeni bilgiler katmaktadır.

Çalışmada yer alan örnekler, *Rahîmî Divanı*’nın 2004 baskısından alınmıştır.¹ Örneklerin yanındaki parantez içindeki şiir/beyit veya bend numaraları bu baskıya aittir. Beyitlerin yazılışında nazal n (ñ) dışında transkripsiyon kullanılmamıştır. Örneklerin sonundaki kısaltmalardan G.-gazel, K.-kaside, M.-mesnevî nazım şekillerine ve rakamlar kaynaktaki şiir numarası ile beyit numarasına işaret eder: (G.15/2) gibi.

Rahîmî Divanı’nda Meyveler

Rahîmî Divanı’nda genel olarak meyve anlamında mîve ve semer kelimesi yer almaktadır. Gazelde bir methiye beyti olarak yer alan şu örnekte semer kelimesinin meyve anlamında kullanıldığı görülmüştür:

Sen ol zıll-ı Hudâsın ey nihâl-i devhâ-yı devlet

Özün gibi idemez bâğ-ı cennet bir semer peydâ (G.1/3)

“Ey devletin büyük (devhâ)² fidanı, sen Allah’ın gölgesisin. Cennet bahçesi, senin gibi bir meyve ortaya çıkaramaz.”

Meyve kelimesinin “bir şeyin sonucu, elde edilen veya edilmek istenen sonuç” manasında soyut kavramlarla birlikte tamlama içinde kullanıldığına rastlanmaktadır: Muraduñ meyvesi, mîve-i vuslat, mîve-i bâğ-ı atâ, mîve-i cân gibi.

İltifâtuñdur garaz ey mîve-i bâğ-ı atâ

Bilürüz memlû durur envâyıla bûstân-ı cûd (G. 34/10)

“Ey bağışlama bağının meyvesi, amaç iltifatındır. Cömertlik bahçesi meyve çeşidiyle doludur, biliriz.”

Bu beyitte sevgilinin güzellik unsurlarının tamamı meyve dolu bir bahçeye benzetilmiştir. O bahçeden sevgilinin âşığa bağışladığı herhangi bir meyve iltifat olarak görülmektedir.

“Murâduñ mîvesi” tamlaması divanda mesnevi nazım şekliyle yazılan bir methiyede geçmektedir. Bağa benzetilen dünyada muradının meyvesinin daima taze kalmasını söylerken sağlıklı, isteklerine ulaşmış, saadetli ve zaferlerle dolu bir ömür dilenen memduh için yapılan bir dua cümlesinde şöyle yer almaktadır:

Murâduñ mîvesi bâğ-ı cihânda tâze ter olsun

¹ Eserin tam künyesi: Ahmet Mermer (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Divânı*. Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları.

² Devhâ- büyük, ulu ağaç (Devellioğlu, 1998, s. 181; Steingass, 2005, s. 541); devhâ-pek büyük ağaç, ulu şecer (Ahmet Vefik Paşa, 2000, s. 590).

Saâdet hem-nişînün hem-rehûñ feth ü zafer olsun (M.1/4)

“Muradının meyvesi dünya bağında taze olsun; mutluluk yanında oturan, zafer yol arkadaşın olsun.”

Divan şiirinde sürekli ayrılık içinde kavuşmayı bekleyen ve daima göz yaşı dökken âşığın bekleyişi bir ağaç olarak düşünüldüğü aşağıdaki beyitte de sevgiliye kavuşma, bu ağacın meyvesi olarak tasavvur edilmiştir. Ağacın meyve vermesi için sabırla ve sürekli sulanması gerektiği gibi sevgiliye kavuşmak için âşığın da sürekli göz yaşı dökmesi gerek. Beyitte ayrılık (fûrkat), kavuşma (vuslat) ve bekleyiş (intizar) gibi soyut kavramların somut kavramlarla tamlama içinde benzetme içinde kullanıldığı görülmektedir:

Âb-ı fûrkatle nice dem perveriş kılmak gerek

Mîve-i vuslat vire tâ şâhsâr-ı intizâr (G.77/4)

“Kavuşma meyvesini vermesi için bekleyiş ağacını daha ne kadar ayrılık suyuyla beslemek gerek?”

Farsça berg ü bâr atıf tamlaması da aşağıdaki beyitte meyve anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin genel güzelliği bir bahçe olarak düşünüldüğü beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından olan yanak gül, dudakları ise can meyvesi olarak adlandırılmış ve diğer bahçe unsurları ile güzel bir tenasüp içerisinde kullanılmıştır:

Bâg-ı hüsne ârızuñ gül mîve-i cân leblerüñ

Sensin ey rûh-ı revân var ise berg ü bâr-ı ömr (G. 62/3)

Meyve kelimesinin genel kullanımı dışında meyve çeşitleri ve özellikleri de beyitlerde çeşitli benzetmeler, edebî sanatlar ve kelime oyunu içinde konu edilmektedir. *Rahîmî Divanı*’nda geçen meyve çeşitleri alfabetik sıraya göre aşağıda şöyle ele alınmıştır:

Armut (Emrûd):

Karpuz, kavun, ayva ve elma ile birlikte bir beyitte geçer. Sevgilinin güzellik unsurları çeşitli meyvelere benzetilip sıralanır. Armut da bu meyveler arasında sevgilinin güzellik unsurlarından birini temsil eder. Genelde tadı yönüyle yanak için benzetme içinde kullanılan armut şekil bakımından sevgilinin göğsüne benzetilenler arasındadır. Sultan konumunda olan sevgilinin, cömertlik bahçesinden aşığa bağışlayacağı her meyve (ihsan) âşığın makbulüdür.

Mâ-hasal emrûd ya harbûz u ya bittîh u sîb

Kangısın ihsân iderseñ olurum şâdân-ı cûd (G. 34/8)

“Sonuç (veya meyve) olarak armut veya karpuz ya da kavun ve elma hangisini ihsan edersen cömertliğinin mutlusu olurum.”

Buradaki bütün meyveler sevgilinin güzellik unsurlarının benzetilenleri olarak yer almaktadır. Âşık için sevgilinin ona bağışlayacağı her şey sevinç kaynağı olacaktır. Sevgilinin her güzellik unsurunun meyve tadında leziz ve âşığın çok arzuladığı şey olduğu vurgulanmaktadır.

Ayva

Ayva *Rahîmî Divanı*'nda diğer meyvelerle birlikte beyitlerde anılmaktadır.³ Diğer meyvelerin adıyla birlikte sıralanırken bu meyve bazı örneklerde sevgilinin âşığa attığı taş veya söylediği azar, kötü söz olarak ele alınır.⁴ Daha çok eyvah feryat ünlemini hatırlatacak şekilde ayva/eyvâ telaffuzundan yararlanılır. Ayvanın şekil yönüyle taş ile olan benzerliği göz önüne tutulursa beyitlerde yer alan “ayva atmak, ayva göstermek, ayva tatmak” tabirlerinde genel olarak olumsuz mana oluşturacak şekilde de geçer.

Bir beyitte Rahîmî, kendine seslenerek “dünya zevklerinden kaçın” diyerek nasihat etmektedir. Dünyayı bir bağa benzeterek bu bağın şeftalisini almamasını, bağın kayısı, nar arzusuna düşüp sonunda ateşini tatmamasını öğüt vermektedir. Bir meyve ağacı bağına benzetilen dünya aslında maddî zevkleri temsil etmektedir. Bu bağın meyveleri arzulamak, dünyaya aldanıp bağlanmak ve sonunda büyük acılar tatmak demektir. Böylece dünyanın aldatıcı olduğuna ve geçiciliğine işaret edilmektedir.

Rahîmî bâg-ı dehrüñ key sakın şeftâlûsin alma

Düşüp cân kayısı nârına tadımayasın ayvâ (K. 7/29)

“Ey Rahîmî, dünya bağının şeftalisini sakın alma. Can, kayısı ateşine düşüp (kayısı arzulayıp) sonunda ayva tatmayasın.”

Kayısı kelimesinin kaysı şekli beytin ikinci kısmını “Dünyanın hangi ateşine düşüp sonunda ayva tatmayasın.” olarak çevirmeyi de mümkün kılmaktadır. Ayva yemek veya tatmak, kötü duruma düşmek, sıkıntı çekmek demektir. Bir deyim olan bu söyleyişte ayva mecazî manada kullanılmaktadır. Bu anlamda ayva, sert dokusu ve mayhoş tadıyla birkaç beyitte âşığın kötü talihini, aleminden çektiği cefa ve sıkıntıyı ifade etmek için kullanılmıştır.

Beyitte kayısı, canın arzuladığı meyve olarak ele alınır. Gazellerde sevgilinin dudağı için benzetme olarak kullanılan bu meyvenin, ihtiva ettiği değerler bakımından canın beslenmesine faydası da kastedilmiş olmalı (Sefercioğlu, 2008, s. 333). Kayısı ve şeftali sevgilinin dudağı için kullanılan iki hoş meyvedir. Sevgilinin dudağının renk, şekil, lezzet, tat ve sululuk bakımından şeftaliye benzetilmesinde divan edebiyatında âşığın hayatı için taşıdığı anlam önemli bir yer tutar. Çünkü dudak âşık için vuslatı ve âb-ı hayât gibi ölümsüzlük bağışlamaktadır. Bu anlamda ele alındığında, beyitte âşığın sevgilinin dudağını (veya öpücüğünü) istememesi öğütlenmekte; çünkü karşısında sevgiliden azar ve kötü söz işitmesi mümkündür. Bununla birlikte yukarıdaki örnek beytin bir kaside beyti olduğu göz önünde tutulursa, şairin kendine seslenerek dünya zevklerine aldanmama konusunda nasihat ettiği açıktır.

Elma, sîb

Elma, divanda bir beyitte sîb (G. 34/8) şeklinde, iki yerde elma olarak geçmektedir. Elma olarak geçtiği iki beyitte de Akşehir elması olarak bahsedilmektedir. İkisinde de divan şiirinde sevgilinin güzellik unsuru olan çenesi için sıkça kullanılan elma benzetmesine yer verilirken bu

³ Divan şiirinde ayva kelimesinin hayvâ, eyvâ, eyvây, bih, bihî şekilleri de kullanılmaktadır. Daha çok eyvâ'nın eyvah anlamından dolayı tevriye ve kinaye yapılmaktadır (Gülhan, 2008, s. 351). Ayvanın bu kullanımları dışında, divan şiirinde sevgilinin yüzü, çenesi, gerdanı, dudağı gibi güzellik unsurları ve bazen de güneş renk ve şekil yönünden ayvaya benzetilmektedir (Gülhan, 2008, s. 351-352).

⁴ Bkz. aşağıda “Şeftali” bölümündeki örnek. (G.15/5)

meyve Akşehir elması özelliğiyle mahallî bir unsur olarak yer almaktadır. Rahîmî'nin şiirlerinde Anadolu'nun şehirlerine yer vermesi, mahallî şair olmasından ileri gelmektedir.⁵

Rahîmî bu iki örnekte de çeşitli söz oyunları eşliğinde Akşehir'in elmasını vurgulamıştır. Akşehir'in Osmanlı Devleti'nin meyve üretim ve ticaretinde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. İsmindeki “ak” kelimesinden dolayı genellikle divan şiirinde Karaman'la tezat yapılarak ele alınan Akşehir, Konya'nın bir ilçesidir. Günümüzde kirazı meşhur olan ilçe divan şiirinde elmasıyla anılır (Yeniterzi, 2010, s. 304).

Aşağıdaki örnekte Rahîmî, ay gibi güzel olan sevgilinin alnı ve çenesini seyretmek gerektiğini söyler. Sevgilinin alnı ve çenesi yanında Akşehir'in elmasını köşke ihtiyaç olarak almamalıdır.

Ol mâhun alnı ile zenahdânı seyrin it

Akşehrûn alma elmasın eyvâna ihtiyâc (G. 24/4)

“O ay gibi güzel sevgilinin alnı ile çenesini seyret. Akşehir'in elmasını köşke ihtiyaç olarak alma.”

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsuru olarak bahsedilen çenesi ve çene çukuru (gabgab) şekil itibarıyla elmaya benzetilir (Sefercioğlu, 2001, s. 212; Pala, 1995, s. 195). Beyitte zenahdân ve elma arasında bu yönden bir bağlantı vardır. Elma ile alma arasında cinas yapan şair, Akşehir'i, ay gibi olan sevgili ve onun parlak alnıyla bağlantı içinde kullanmıştır. Beyitte “eyvâna” kullanımındaki eyva/ayva çağrışımından da yararlanan şair elma ve ayva meyveleri ile sevgilinin çenesi (zenahdân) arasında şekil bakımından ilgi kurmaktadır. Alma fiili ile elma meyvesinin yan yana beyitte kullanılması da beytin konusuna uygun düşmüştür. Beyitte eyvânın çardak anlamında da alındığında çardağın şekli ve elma ile sevgilinin çene çukuru arasındaki şekil benzerliği de düşünülmüş olabilir.

Elma meyvesinin yer aldığı ikinci beyitte de yine Akşehir elması olarak bahsedilmektedir. Beyitte Akşehir'in elması bir başka tatlı yiyecek olan Konya helvası ile yan yana anılmıştır. Anadolu'nun bu iki şehri meşhur yiyecekleriyle ele alınmıştır. Akşehir elmasıyla meşhurdur. Konya tatlısıyla meşhur bir yerdir.⁶ Ay yüzlü sevgili olmadığında Akşehir'in meşhur elması âşığın gönlüne çürük (değersiz, gereksiz) bir düşünce gibidir. Sevgilinin dudağı olmadan Konya'nın helvası âşığın canı için öldürücü bir zehirdir. Beyitte her iki yer ismi ve buraların meşhur yönlerinin sevgili olmadığında âşık için bir kıymeti olmadığı vurgulanmak istenmiştir.

Çürük endişe ey meh-rû dile Akşehrûn elması

⁵ *Kütahyalı Rahîmî Divanı*'nda pek çok yerde “Aydın, Tire, Saruhan (Manisa), Gediz, Akşehir” yerleşim merkezlerinin adı geçmektedir. Bu da Rahîmî'nin görev gereği bu yerleri dolaştığını göstermektedir (Mermer, 2004, s. 14). Rahîmî, Anadolu'nun bu çeşitli şehirlerinde bulunmuştur ve şiirlerinde Anadolu coğrafyasını mahallî özellik olarak işlemiştir (Kaplan, 2016, s. 121). Şair, Anadolu'dan 19 farklı şehre 130 defa yer vermiştir. Anadolu'yu; yaşadığı bölgeleri şehirleri, ırmakları, denizleri, dağları ve mesire alanlarıyla işlemiş, coğrafyanın sağladığı her türlü çağrışımından faydalanmaya çalışmıştır. O yerlerin doğal güzelliklerine, tarihine, günlük yaşama ve bazı kültürel değerlere dair unsurlar işlenmiştir (Kaplan, 2016, s. 169). (Bu konuda daha fazla bilgi için söz konusu çalışmaya bakılabilir.)

⁶ Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri ve Selçukluların başkenti olan Konya, mesire yeri Meram bağlarıyla meşhurdur. Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhat-nâme*'sinde ayrıca Konya'nın beyaz ekmek, çörek ve börek çeşitleri gibi meşhur yiyecekleri bildirilirken; helvacılar çarşısından söz edilir ve Konya'da âdeme helvâyı döğerek yedirirler latifesi de yer alır. Klasik şiirde bağları ve yiyecekleriyle olduğu gibi Konya'nın çizme ve külahlarıyla da konu edildiği görülür (Yeniterzi, 2010, s. 321).

Bu cânâ zehr-i kâtildür lebünsüz Konya helvâsı (K. 9/1)

“Ey ay yüzlü (sevgili), senin dudağın olmadan Konya helvası bu cana öldüren bir zehirdir, Akşehir’in elması gönül için çürük bir düşüncedir.”

Burada meyvelerdeki çürüklük özelliği üzerinden bir şeyin değersiz, kıymetsiz olduğunu anlatılmak istenmiştir. Şair, ay yüzlü sevgiliye seslenerek onun ay gibi yüzü olmadan aşığa Akşehir elması çürük bir endişedir der. Aynı şekilde sevgilinin tatlı dudağı olmadan dudağının benzetme unsuru olan Konya helvası öldürücü bir zehir olarak görünmektedir. Beyitte ay gibi düşünülen sevgilinin yüzü ile Akşehir elması arasında şekil ve renk (parlaklık, hafif pembe) bakımından bağ vardır. Sevgilinin tatlı dudağı tat bakımından Konya helvasına benzetilmiştir. Sevgiliye ait bu iki unsur (yüz ve dudak) benzetilen nesnelerden üstün tutulmuştur.

Kayısı

Daima diğer meyvelerle birlikte anılıyor. Genelde beyitte nar, alma, kayısı, ayva (eyva) gibi meyve adlarıyla oyun yapılıyor. (K.7/29) Kayısı kelimesinin “hangi?” (Tarama Sözlüğü) manasındaki kaysı şekli de beyitlerde tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin dudağının benzetildiği meyve olarak kullanıldığında rengi, şekli, tadı yönüyle ilgi kurulur. Kayısı, canın arzuladığı meyve olarak da bahsedildiğinde âşığın sevgilinin dudağına kavuşma, yani öpücük alma isteği kastedilmektedir.

Karpuz (Harbûz)

Divan şiirinde az rastlanan meyvelerden olan karpuz bir beyitte geçmektedir. Şekli, tatlı tadı, sulu olması gibi özellikleriyle benzetmeye konu olmuştur. Armut, elma ve kavunla birlikte beyitte yer almıştır. (G. 34/8) Beyit armutla ilgili örnekte yukarıda yer almaktadır.

Kavun (Bittîh)

Genel olarak Divan şiirinde ismine az yer verilen kavun da *Rahîmî Divanı*’nda bir beyitte diğer meyvelerle birlikte anılmaktadır.⁷ Sevgilinin güzellik unsurlarının benzetilenleri arasında geçmektedir. Kavun da şekli, tatlılığı yönüyle bu benzetmeye konu olmuştur. Âşık, sevgilinin güzelliğini bahçe meyvelerine benzetip sevgilinin onlardan herhangi birini kendisine bahşetmesine razı olacağını belirtmektedir (G. 34/8). Âşığın en çok istediği güzellik unsurları arasında sevgilinin dudağı, yanağı, yüzü olduğu düşünülürse burada da arzulanan bunlardan biri olmalı.⁸ Beyit, armutla ilgili örnek olarak yukarıda verilmiştir.

Kiraz (Kirâs)

Divanda bir yerde geçen kiraz sevgilinin dudağıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Beyitte kirazın sevgilinin dudağının hayaline susaması ile teşhis sanatı işlenerek sevgilinin kırmızı ve sulu dudaklarını arzulaması kastedilmiştir.

La 'l-i sîr-âbuña teşne olalı cânâ kirâs

Habbeye bir kimse almaz oldu mercân bâgını (G. 317/3)

⁷ Divan edebiyatında çok az geçen kavun, daha çok olgunlaşmamış hâliyle (kelek) ve olumsuz çağrışımlarla değerlendirilir (Bayram, 2007b, s. 224). Kavun olarak yenmeyen, kokulu olan türü şemâme ise bazen beyitlerde rastlanmaktadır (Gülhan, 2008, s. 361).

⁸ Tadı ve sululuğu yönüyle dudak için benzetme olabilir. Kavunun şekli düşünüldüğünde ise göğüs daha çok uymaktadır. Ancak diğer çalışmalarda bununla ilgili bir örneğe rastlanmamıştır.

“Ey can (sevgili) kiraz, senin dudağının serabına (hayaline) susadığından beri mercan bağı kimse bir arpa tanesi olarak saymaz oldu.”

Sevgilinin dudağı ile kiraz arasında renk, tat ve dolgunluk yönüyle ilgi kurulmuştur. Kiraz sevgilinin tatlı ve sulu dudağını arzulayınca mercan dolu bir bağ bir arpa tanesi kadar bile görünmedi. Habbe ile sevgilinin ağzının küçüklüğü de ifade edilmiştir. Beyitte sîr-âbın suya doymuş olan kelime anlamından hareketle teşne arasında tezat sanatı işlenmiştir. Mercan suyun altında bulunmaktadır. Sîr-âb, teşne ve mercân kelimeleri suyla ilgili kavramlar olarak tenasübü oluşturmaktadır.

Limon (Lîmûn)

Divanda limon, âşıkla ilgili bir beyitte ayva ile birlikte geçiyor. Beyitteki âşık pozisyonunda olan Rahîmî, âlemin bahçesinde nasibine ayva düştüğünü söyleyerek divan şiirindeki âşık gibi kötü talihinden, kaderinden yakınmaktadır. Divan şiirinde daima ayrılık içinde acı ve sıkıntı çeken âşığın yüzünden kan çekildiği için solgun, sararmış olduğu bilinmektedir. Bu yüzden yüzünün rengi daha çok sarı renkli nesnelerle ifade edilir. Şair, tecrid sanatıyla kendine seslenerek bu alemde nasibinin sıkıntı çekmek olduğunu bu yüzden yüz rengini limona benzettiğini söylüyor. Ayva mecaz manada kullanılmıştır. Ayvayı yemek deyiminde olduğu gibi “nasibi ayva olmak” kötü duruma düşmeyi ifade eder.

Rahîmî bâg-ı âlemde nasîbüñ bildüm ayvadır

Anuñçün reng-i rusârûñ bu gün lîmûna beñzetdüm (G. 198/5)

“Ey Rahîmî, bu âlemin bağında nasibinin ayva olduğunu anladım. Bu yüzden yanaklarının rengini (yüzünü) bugün limona benzettim.”

Nar

Ateş manasındaki narla tevriyeli kullanılan nar, sevgilinin dudağı ve yanağı ile ilgi kurulan meyve olarak beyitlerde geçmektedir. Geçtiği beyitlerde şeklinin yuvarlaklığı, sertliği, renginin kırmızılığı gibi özellikleri kastedilerek ele alındığı görülmüştür. Şekil itibarıyla ve dış kabuğunun sert olmasıyla bazen de ayva ile birlikte taşı hatırlatacak şekilde kullanılmıştır.

Beyitte sevgilinin yanağının benzetileni olarak geçen nar, renk yönüyle ele alınmıştır. Rahîmî, diğer meyvelere bakmamayı, nar gibi kırmızı olan sevgilinin yanağını seyretmeyi söylemektedir. Cennet bahçesinde de çeşitli lezzetli meyveler bulunmaktadır. Ancak şair sevgilinin yanağını cennet bahçesinden üstün tutmaktadır. Aynı zamanda şair, ayva ve kayısı seyretmenin vakti değil, şimdi nar zamanı olduğunu söyleyerek bu meyvelerin mevsimsel olarak yetişmesine, olgunlaşmasına da değinmektedir.

Ruh-ı yâre nazar kıl bâg-ı ‘adni ‘aynuña alma

Ne seyrân kayısı ayva hemân hatt şimdi naruñdur (G.95/2)

“Sevgilinin yanağına bak, cennet bahçesini gözüne alma (önemseme). Kayısı, ayvaya bakıp seyretmek nedir, hemen şimdi sıra narındır.”

Beyitteki “aynına alma-” deyimini önemsememek, dikkate almamak, değer vermemek anlamında kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte renginden dolayı sevgilinin yüzüne benzetilen nar, gül-nâr şeklinde sevgilinin yüzünün sıfatı olarak kullanılmıştır. Beyitte yer alan ateş anlamındaki nâr ile oyun yapılmaktadır. Sevgilinin cefasından ve çektiği ayrılıktan dolayı sürekli ateşte olan âşık ile ateşte yaşayan bir canlı olan semender (Devellioğlu, 1998, s. 935; Sami, 1996, s. 735) arasında benzerlik kurulmuştur. Ateş manasındaki nar ile gül-nâr arasında oyun yapılmıştır.

Yakup eczâmı külli kül idüp nâr-ı firâkuñla

Semenderveş yatagum ey yüzi gül-nâr nâr itme (G. 278/2)

“Ey yüzü nar olan (sevgili), ayrılığının ateşiyle bedenimi (beden kısımlarımı) yakıp tamamını kül edip semender gibi yatağımı ateşe çevirme.”

Beyitte kül-nâr-semender-gül-nâr kelimeleri ateşle ilgili güzel bir tenasübü oluşturmaktadır.

Narenç (Nârenc)

Divanda yer alan “meş’al” redifli gazelde geçmektedir. Renginden dolayı kullanılan narenç sadece bir beyitte giysi olarak geçmektedir. Üzerindeki alev bir altın renginde narençten bir taç ve elbise (kabâ) giymiş olarak düşünülen meşalenin başındaki alev narence benzetilir. “Haber ve mektup getirip götürün” anlamı olan peyk (Devellioğlu, 1998, s. 864; Sami, 1996, s. 368) aynı zamanda “Yeniçeri teşkilatında atlıların yanı başında koşarak giden kimse”ye (Devellioğlu, 1998, s. 864; Pakalın, 1993, s. 774) de denilmekteydi. Beyitte bahsedilen altın renkli narençten taç, muhtemelen yüzüne siyah bir perçem takan bu habercinin giyim kuşam unsurları arasında başa takılan ve taç şeklinde olan bir aksesuarı temsil etmektedir.

Öñüñce bir yalın yüzlü siyah perçemlü peyki gör

Başında tâc-ı zer nârenci giymiş hem kabâ meş’al (G. 164/5)

“Önünde sade yüzlü, siyah perçemli haberciye gör. Meşale, başında altın narençten taç ve elbise giymiş.”

Şeftali (Şeftâlî)

Divanda üç beyitte geçen şeftali meyvesi, sevgilinin dudağı için kullanılmıştır. Hatta bazen lebi şeftalüsü (sevgilinin dudağının şeftalisi) olarak adlandırılır. Beyitlerde vişne, nar, ayva, kayısı ve elma gibi diğer meyvelerle birlikte yer aldığı görülmüştür. Bir yerde de “dehrin bağının şeftalisi” meyve olarak geçmektedir (K.7/29). Dünya bağının şeftalisi olarak geçtiği yerde geçici zevkleri, dünyanın aldatıcı yüzünü ifade etmek için kullanılmaktadır.

Genel olarak şeftali meyve olarak, rengi, suyu, dolgun şekli, yumuşaklığı gibi çeşitli yönleriyle beyitlerde ele alınmaktadır. Aşağıdaki örnekte sevgilinin dudağı için kullanılan sulu şeftali aynı zamanda sevgilinin öpücüğünü de ifade etmektedir. Sevgilinin dudağı tat, şekil, renk, sulu olması bakımından şeftaliye benzetilmiştir. Susamış âşık sevgilinin sulu şeftali gibi dudağından bir öpücük almayı arzulamaktadır. Ancak ona şeftali gibi dudağını hiçbir zaman sunmayan sevgili âşığa bir öpücük bahsetmemiştir. Bunun yerine sevgili âşığa daima eziyet etmektedir. Sevgilinin eziyet ve cefası da meyve olarak düşünülmüştür.

Teşne câna sunmadı bir dem sulu şeftalusın

Gösterür ayva bu ben mahzura ammâ nâr leb (G. 15/5)

“Sevgili bir kere olsun susamış canıma sulu şeftali gibi dudağını sunmadı. Nar dudaklı (sevgili), yanına yaklaşması yasak olan bana ancak ayva gösterir.”

Ateş manasındaki nar aynı adla meyveyi hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Beyitte “ayva göstermek” tabiri de cefa etmek, eziyet göstermek anlamına gelmektedir. Sevgili gönlü susamış âşığa sulu şeftali olan dudağını sunmak yerine ona sürekli ayva (veya nar) gösterip cefa etmektedir. Ayva ve narın şekil ve ağırlık itibarıyla taşa benzediği de düşünülürse burada sevgili âşığı kendinden uzaklaştırmak için ona taş attığı da düşünülebilir. Sevgilinin eziyeti meyve olan ayva ve nar olarak düşünüldüğü gibi âşığa yaptığı eziyet ve kötü söz, azar olarak da düşünülebilir. Âşık, sevgilinin kendisine hoşuna gidecek tatlı bir söz söylemesini arzularken sevgili onu daima azarlayarak ve kötü söz söyleyerek kendinden uzaklaştırıp cefa etmektedir anlamı da çıkmaktadır.

Şeftali ile ayva ve nar tezat içinde kullanılmıştır. Şeftali yumuşak bir meyve olarak sevgilinin dudağı ve dolayısıyla öpücüğü, tatlı ve yumuşak sözünü; ayvanın dokusu ve narın kabuğunun sert olması, taşa benzeyen şekilleri yönüyle sert meyveler olup sevgilinin âşığa yaptığı azar ve cefasını ifade etmektedir.

Beyitte ayva, eyva ünlemi olarak alındığında da “sevgilinin daima âşığı azarlaması, ateş püskürtmesi” şeklinde oluşan mana, sevgilinin âşığa cefa etmesini ifade etmektedir.

Vişne

Genel olarak divan şiirinde geçen meyveler arasında en az kullanılan meyve çeşidi olan vişne, *Rahîmî Divanı*'nda ayrı bir gazele redif ve konu olmuştur. *Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün* vezniyle yazılan “Ey vişne” redifli bu gazel (G. 282) toplam yedi beyitten oluşmaktadır. Her beyitte vişne meyvesine insan özellikleri atfedilerek kişileştirme sanatı içinde belli bir özelliği ele alınmaktadır. Gazelin genelinde daha çok vişnenin kan kırmızısı rengi, etinin sululuğu ve şekil özellikleri (küçüklüğü ve yuvarlaklığı) anlatılarak sevgilinin güzellik unsuru olan dudağı arasında ilgi kurulmaktadır. Bazı beyitlerde şair vişnenin ekşimsi tadından, suyunun hoşafına, şekerle birleştirilerek (ezilerek) yapılan reçeline vb. lezzet çeşitlerinden de bahsederek vişnenin doğal ve pratik özelliklerinden de yararlanmışır. Gazelde göze çarpan diğer bir husus da çok sayıda deyimın yer almasıdır. Hemen hemen her beytinde yer alan bu deyimler “kana girmek, kan dökmek, kanlı yaşlar akıtmak, kan üstüne kat etmek (dökmek), başını ortaya koymak, cana kıymak gibi kanla ilgilidir. Bazen birden fazla deyimın aynı beyitte kullanıldığını görmek mümkündür. Vişnenin renginden dolayı kan, kanmak fiili ve kanda zarf-fiille; al rengi ve almak fiiliyle yapılan kelime oyunlarına da gazelin konu çerçevesine uyumlu bir şekilde yer verilmiştir.

Birinci beyitte vişnenin, rengi ve tadıyla sevgilinin dudağına benzediği ifade edilerek mayhoş tadından söz edilmiştir. Tadı az şekerli olmakla birlikte daha çok ekşi olan vişnenin mayhoş hoşafı sevgilinin dudağını hatırlatmaktadır. Beyitte aynı zamanda vişnenin mayhoş tadının bedeni rahatlatıcı ve sakinleştirici özelliğine değinilmiş ve mey (şarap) gibi sağlık için faydalarına da işaret edilmiştir.

Hoş-âbuñ hoş-müşâbihdür leb-i cânâna ey vişne

Mezâk-ı mey-hoşuñ rengin teselli cânâ ey vişne (G. 282/1)

“Ey vişne, hoşafın sevgilinin dudağına hoş bir benzerliktir. Mayhoş lezzetin gönül için renkli bir tesellidir.”

Beyitte genel olarak teşhis ve teşbih sanatları yanında hoş kelimesiyle tekrar, vişne tadıyla ilgili tenasüb yer almıştır. Mey-hoş içindeki mey kelimesinin şarap anlamı da kastedilmiştir.

Gazelin ikinci beytinde vişne âşığa sevgilinin dudağını hatırlattığı için ondan ayrı kalan âşık kanlı gözyaşı dökmektedir. Zaten yaraları kanayan âşığın bunun üzerine kanlı gözyaşları da dökülerek kan üstüne kan olduğu ifade edilmiştir. Meydana çıkıp kan

Lebinden dem uraldan sen döker kan çeşm-i giryânım

Niçün kan üzre kan itdün girüp meydâna ey vişne (G. 282/2)

“Ey vişne, sen sevgilinin dudağından bahsettiğin için ağlayan gözüm kanlı gözyaşı dökmektedir. Niçin meydana girip kan üstüne kan ettin?”

Beytin ikinci mısrasındaki kan-sevgilinin dudağı, kan-âşığın gözyaşı arasında da bir bağ vardır. Kişileştirme sanatı ve “kan üzre kan et-” deyimine de yer verilmiştir.

Gazelde sıradaki beyitte vişnenin içinin kırmızı la’l taşıı hatırlatacak renkte olması işlenmiştir. Vişnenin içi ezilerek ortaya çıkar. Vişnenin ezilmesi “başını ortaya koyup cana kıymak” deyiimiyle ifade edilmiştir. Şeker de meyveyle (veya suyla) karıştırıldığında kolay ezilmektedir. Burada aynı zamanda meyvelerin şekerle birlikte kolay ezilip sularının çıkmasına işaret vardır.

Şeker gibi ezildün gördi aluñ la’l-reng aldı

Başuñ ortaya koyup yine kıyduñ câna ey vişne (G. 282/3)

“Ey vişne, al (pembe) rengin şeker gibi ezildiğini görüp lal taşı gibi kırmızı renk aldı. Başını ortaya koyup yine cana kıydın.”

Beyitte renk al-, başını ortaya koy-, cana kıy- deyimleri da kullanılmıştır. Bu eylemler de kişileştirme sanatıyla vişneye atfedilmektedir. Baş kelimesiyle başı hatırlatan vişnenin yuvarlak şekli de kastedilmiştir.

Gazelin dördüncü beytinde vişne, âşığın sevgilinin dudağına kavuşup onun öpücüğe kandiğına şahitlik etmektedir. Âşık vişneye seslenerek kendisinin sevgilinin dudağına kandiğini söyleyerek haksız yere şahitlik edip kana girmemesini söylemektedir.

Lebi şeftâlusı cüllâbına ben kanda kandum âh

Şehâdet itme nâ-hak seyre girme kana ey vişne (G. 282/4)

“Ey vişne, sevgilinin dudağının şeftali gül suyuna (dudağının öpücüğüne) nerede (ne zaman) kandım? Haksız yere şehadet edip kana girme.”

Beyitte kana gir- deyim; kan, kanda, kanmak, kana girmek kelimeleri arasında oyun yapılmıştır. Âşığın sevgilinin dudağına kanması, öpücük alması, kavuşması demektir. Kanda kandım ifadesiyle “ne zaman kandım?” sorusuyla bunun doğru olmadığına işaret etmektedir hem “hiçbir zaman kanmadım”, öpmeye doyamadım anlamı da çıkmaktadır.

Sıradaki beyitte de vişne ile sevgilinin dudağı arasında renk bakımından bağ kurulmuştur. Vişne kişileştirme sanatı içinde kullanılarak renk al-, âl et- deyimlerine de yer verilmiştir. Renk al- fiilinin gerçek manası ve “etkilen-” mecaz manası da kastedilmiştir. Sevgili nazik tabiatlı olduğu için vişnenin sevgilinin dudağını öperken (yani sevgili vişneyi dudağına götürdüğünde) onun renk almaması için hile yapması, dikkat etmesi istenmektedir. Vişne sevgilinin dudağına

dokunduğunda dudakta renk bırakır. Sevgili o kadar nazik tabiatlıdır ki vişne gibi yumuşak ve küçük bir meyvenin bile onu incitebileceğine inanılıyor.

Lebin öpmekde âl it ter düşer nâzûk-tabî'atdur

Sakın reng almasun ol gonca-leb mestâne ey vişne (G. 282/5)

“Ey vişne, sevgilinin dudağını öpmekte hile yap, o nazik yaratılışlıdır. Sakın o gonca dudaklı, mestane sevgili renk almasın.”

Altıncı beyitte vişne yine yukarıdaki beyitlerde geçen aynı sanatlar eşliğinde diğer meyvelerle birlikte anılmaktadır.

Baňa unnâb-ı la'linsüz ne cânım kayısı ayva

Doyamam nârveş ben kâse-i hicrâna ey vişne (G. 282/6)

“Canım, sevgilinin dudağının hünnabı olmadan bana kayısı ayva bir şey ifade etmez. Ey vişne, ben nar gibi ayrılık kasesine doymam.”

Sevgiliden ayrı kalan âşık için sevgilinin dudağı olmadan diğer güzellik unsurları (kayısı ve ayva ile ilişkilendirilen yanak ve çenesi veya yüzü ve yüzündeki hat) kavuşmaya doyamayacağı ifade edilmiştir. Beyitte aynı zamanda narın içi “kâse-i hicrân”a benzetilmiş; narın içinin dolu olması doymak fiiliyle anlatılmıştır.

Ey vişne redifli gazelin makta beyti olan bu örnekte âşık konumunda olan Rahîmî, vişneye seslenerek sevgiliye kendi zamanında durumunu anlatmasını istemektedir. Vişne yetiştiği, yani kızardığı döneminde rengiyle sevgiliye âşığın kanlı gözyaşlarını hatırlatacaktır. Vişne rengiyle sevgilinin kırmızı dudağına benzetildiği gibi renk yönüyle âşığın kanlı gözyaşları arasında da bir bağ kurulmuştur. Deminde kelimesiyle hem vişne zamanında (kendi döneminde, yetiştiği dönemde) hem olgunlaştığında anlamı kastedilmiştir. Beyitte hünnab, nar, vişne, kayısı ve ayva gibi diğer meyvelerle birlikte anılarak bu meyvelerle tenasüp kurulmuştur.

Rahîmînün lebi hecriyle akan kanlu yaşını

Deminde yâre rengîn eyle bir efsâne ey vişne (G. 282/7)

“Ey vişne, sevgilinin ayrılığıyla Rahîmî'nin kanlı gözyaşlarını sevgiliye zamanında (kendi deminde) rengin bir efsane olarak anlat.”

Rahîmî Divanı'nda geçen meyveler; beyitlerde konu edilen özellikleri, divandaki kullanım sıklığı, ilgi kurulan nesnelerle birlikte genel bir tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo: Rahîmî Divanı'nda Geçen Meyveler

Meyve	Divanda geçtiği isimleri	Kullanım sıklığı	Kurulan ilgi	Kullanılan özelliği
Armut	Emrûd	1 beyit	Sevgilinin güzellik unsuru	Şekli, tadı
Ayva	Ayva, eyvâ	5 beyit	Sevgilinin güzellik unsuru; sevgilinin cefası veya sert sözü; alemin cefası, talihsizlik	Şekli, rengi; Sert dokusu (eyvah ünlemi ile tevriyeli)
Elma	Elma, sîb	3 beyit	Sevgilinin çenesi	Şekli, tazeliği/çürüklüğü; yetiştiği yer
Hünnâb	Unnâb	1 beyit	Sevgilinin dudağı	Rengi
Karpuz	Harbûz	1 beyit	Sevgilinin güzellik unsuru	Şekli, dolgunluğu
Kavun	Bittîh	1 beyit	Sevgilinin güzellik unsuru	Şekli, dolgunluğu

Kayısı	Kayısı	2 beyit	Sevgilinin güzellik unsuru; bağın meyvesi	Rengi, tadı (Kayısı “hangi?” ile tevriyeli)
Limon	Limûn	1 beyit	Âşığın solgun yüzü	Rengi
Nar	Nar/nâr, gül-nâr	4 beyit	Sevgilinin dudağı, yanağı	Rengi, şekli; (ateş manasında nâr ile tevriyeli)
Narenç	Nârenc	1 beyit	Meşalenin üzerindeki alev (başa takılan giyim kuşam unsuru)	Rengi, şekli
Şeftali	Şeftâlû	3 beyit	Sevgilinin dudağı, öpücüğü	Rengi, parlaklığı, sululuğu, dolgunluğu
Vişne	Vişne	7 beyit (gazelde redif)	Sevgilinin dudağı	Rengi, şekli, sululuğu, parlaklığı, tadı

Tablodan da görüldüğü gibi divanda geçen meyvelerin hemen hepsi sevgilinin bir güzellik unsuru ile benzetme yapmak için konu edilmiştir. Sadece narenç mumun başındaki alevi anlatmak için ve limon âşığın sararmış yüzü ile ilgili kullanılmıştır. Nar, ayva ve kayısı kelimelerinin, meyve adı yanında bulunan diğer anlamları ile çağrışım ve oyun yapılarak kullanıldığı görülmüştür. Meyvelerin renk, şekil ve tat yönüyle ilgi kurularak benzetmeler yapılmıştır. Rengi ve tadı daha çok kastedilen meyveler vişne, şeftali ve nar olmuştur. Elma ve ayva daha çok şekliyle; ayva ve nar şekil ve sertliğiyle ele alınmıştır. Elma, şekli yanında tabî bir özelliğiyle (çürüklük) ve yetiştigi yerle de anılmıştır.

Bir gazelin redifi olan vişne, en çok kullanılan meyve olmuştur. Divanda sayıca yine ilk sırada ayva ve nar gelmektedir. Onları elma ve şeftali takip etmektedir. Adı birer defa geçen meyveler armut, karpuz, kavun, hünnâb, limon ve narenç olmuştur.

Sonuç

Rahîmî Divanı’ndaki meyvelerin genel olarak divan şiirinde meyve adlarıyla yapılan tevriye, çeşitli benzetme ve mecaz içinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Meyve adlarının kelime anlamlarından yararlanarak çeşitli çağrışım ve kelime oyunu içinde sıkça kullandığı da dikkat çekmektedir. Böylece divan şairinin çevresindeki tabiat unsurlarına dayalı gözlemlerini şiirinde yer verdiği ve bu eşyaları şiir malzemesi olarak kullandığı söylenebilir.

Mahallî bir şair olan *Rahîmî Divanı*’ndaki meyve ile kullanımlarıyla ilgili dikkat çeken en önemli husus; genel olarak divan şiirinde az rastlanan meyve çeşitlerini konu olarak ele almasıdır. *Rahîmî Divanı*’nda on iki çeşit meyve adı (elma/sîb, emrûd, nar, ayva, kirâs, vişne, harpuz, bittih, şeftalû, kayısı, nârenc, limûn) yer almaktadır. En çok geçen vişne, ayva ve elmadır. Vişneye ayrı bir gazel hasredilmiştir. En az geçen kavun, karpuz, limon, narenç ve armuttur. Beyitlerde nar, elma, kayısı, ayva meyvelerinin adlarıyla çeşitli çağrışımlarla kelime oyunu yapılmaktadır.

Rahîmî’de meyve çeşitleri sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. İlgi meyvelerin rengi, tadı, dokusu ve şekli yönüyle kurulmaktadır. Bunlardan elma sevgilinin çenesi ile; vişne ve şeftali dudakları ile, nar yanağı ve yüzü ile; armut, kavun, karpuz, ayva, göğsü ve diğer güzellik unsurları ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Sadece narenç ve limon âşıkla ilgili beyitlerde geçmektedir. Aynı zamanda bu teşbihte elma, bir yerin meşhur özelliği olarak Akşehir elması olarak yer almaktadır. Elmanın tabî özelliği olan çürüklüğü de bir beyitte kötü bir düşünce ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Ayva ve narın sert meyveler olma özelliği ise âşığa yapılan cefa ve eziyeti temsil etmektedir. Şeftalinin dünya zevklerini temsilen beyitlerde kullanıldığı da görülmektedir.

Meyveler arasında en dikkat çeken meyve vişnedir. Genel olarak divan şiirinde geçen meyveler arasında en az kullanılan meyve çeşidi olan vişne, *Rahîmî Divanı*'nda ayrı bir gazele konu ve redif olmuştur. Yedi beyitlik bu gazelde baştan sona vişneye seslenerek bu meyvenin çeşitli özelliklerinden bahsedilmiş ve hemen her beytinde bir deyme de yer verilerek teşbih, teşhis ve tenasüp sanatları işlenmiştir. Gazelde vişne, rengi ve lezzeti bakımından sevgilinin dudağına benzetilmektedir. Renk ve tadından dolayı en çok sevgilinin dudağı ile ilgi kurulan vişne yine renginden dolayı kan, hoşaf, al gibi kırmızıyı çağrıştıran nesne ve kelimelerle birlikte anılmaktadır. Ayrıca gazelde vişnenin mayhoş tadından, şekerle ezilip erimesi, suyundan hoşaf yapılması gibi çeşitli özelliklerinden bahsedilmiştir.

Rahîmî Divanı'ndaki beyitlerde meyvelerle ilgili bu kullanımlar, şairin çevresini ve tabiattaki unsurları gözlemleyip ve bunları çeşitli sanatlar eşliğinde şiirde birer düşünce ve hayal unsuru yapması, onun şairlik yeteneği ve sanatının gücünü göstermektedir.

Şair özelinde yapılan bu tür çalışmalar şairin şiir alanındaki kelime, mazmun, teşbih vb. tercihini göstermesi ve konuya farklı bir bakış açısını getirmesi bakımından da önemlidir.

Extended Abstract

Divan poets were expected to utilize the established literary materials offered by the tradition to which they belonged. However, beyond this framework, they also reflected the conditions of the period they lived in and expressed their genuine emotions toward specific events in their poems. At times, they drew inspiration from the objects and surroundings they encountered in daily life. Among these sources, elements of nature -particularly fruits and their various characteristics -used as a frequent and accessible source of poetic inspiration. Many metaphors, ideas, and dreams in Divan poetry were conveyed through the shape, color, taste, and other natural features of fruits. This shows that Divan poets were deeply observant of their environment and incorporated everything within their realm of knowledge into their poetry. It also demonstrates that they skillfully interpreted these elements in accordance with the artistic principles of Divan literature, blending them with imagination and poetic craftsmanship. By using fruits to express various feelings, thoughts, and dreams, poets associated them with both abstract and concrete elements in their poetic approaches. In their symbolic uses, fruits were often described with reference to their real botanical properties, such as taste, flavor, growing conditions, texture, scent, shape and, color.

This study aims to identify and analyze the use of fruits in the Divan of Rahimî of Kütahya, a 16th-century poet known for incorporating local elements into his work. Rahimî is considered a regional classical poet due to the predominance of locality in his poetry. His Divan contains various fruit names used in different analogical contexts. Sometimes, fruits are employed in the depiction of gardens or nature with their literal features, while in other instances, they are mentioned as notable products of specific regions in Anatolia. Cherry, which is rarely seen in Divan poetry in general, is notably used as a rhyme and becomes the central theme of an independent ghazal in Rahimî's Divan. After examining the use of the word "fruit" in selected examples of verses, this study reveals that fruit names are often associated with the beloved's beauty through similes, metaphors and word play. The analysis explores how Rahimî uses fruit names, the analogies and symbolic relationships he constructs and how he uses these elements as a poetic material. Such similar studies on individual poets, provide important information on their stylistic choices and contribute to a broader understanding of the poetic language of their time.

They also enrich the overall content of Divan poetry and support existing findings or introduce new perspectives through some specific examples.

In total, twelve different fruit names (apple, pear, pomegranate, quince, cherry, sour cherry, watermelon, melon, peach, apricot, citrus, lemon) appear in seventeen instances throughout Rahimî's Divan. The most frequently mentioned fruits are cherry, quince and apple, with cherry receiving special attention in a dedicated ghazal. The least mentioned fruits include melon, watermelon, lemon, citrus and pear. Word play and connotations are particularly evident in references to pomegranate, apple, apricot and quince.

Overall, fruits in Rahimî's Divan are used in double meanings, similes and metaphors typical of Divan poetry. Notably, fruit names are also employed in literal associations and wordplay. Rahimî connects various fruits with the beloved's beauty, drawing parallels in terms of color, taste, texture and shape. For example:

- Apple is associated with the beloved's chin;
- Cherry and peach with her lips;
- Pomegranate with her cheeks and face;
- Pear, melon, watermelon and quince with her chest, breast and other features of beauty.

Citrus and lemon only are mentioned in couplets related to the lover (ashik). The apple is also referenced as the famous "Akshehir apple," highlighting regional identity. The natural feature of the apple, rottenness is also used in a couplet by associating it with negative thought. Hard fruits like quince and pomegranate symbolize the torment and torture inflicted upon the lover, while peach is used to represent worldly pleasures. Among all fruits, sour cherry stands out as the most remarkable. In general, rarely used in Divan poetry, it becomes the subject of a seven-couplet ghazal in Rahimî's Divan. In this ghazal the cherry is addressed as if it were a person and literary devices such as simile, personification and proportion are employed with idiomatic expressions featured in nearly every couplet. Due to its color and taste, sour cherry is most closely associated with the beloved's lips and is mentioned alongside red-colored imagery such as blood and compote. All these uses of fruit imagery in Rahimî's Divan reflect the poet's keen observation of his surroundings and his ability to transform natural elements into poetic expressions through imagination and artistic skill. They reveal the depth of his poetic talent and his mastery of the Divan tradition.

Kaynakça

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehçe-i Osmânî* (haz. Recep Toparlı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayram, Y. (2007a). Divan şiirinde tarımsal ürünler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, (Özel Sayı)*, 1 (1), 81-96.
- Bayram, Y. (2007b). Klasik Türk şairlerinin gözüyle meyveler. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2 (4), 220-227. DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.170>
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. 15. baskı. Aydın Kitabevi Yayınları.

- Dilcin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülhan, A. (2008). Divan şiirinde meyveler ve meyvelerden hareketle yapılan teşbih ve mecazlar. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (5), 345-375. DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.428>
- İsen, M., Macit, M. & Aksoyak, İ. H. (2002). *Eski Türk edebiyatı el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Kaplan, H. (2016). Mahallî şairin mahallî coğrafyası: Kütahyalı Rahîmî'nin şiirlerinde yer adları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 17, 121-172.
- Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*. Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. II, MEB Yayınları.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Sami, Ş. (1996). *Kâmûs-i Türkî*. 7. baskı, Çağrı Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divanı'nın tahlili*. 2. baskı. Akçağ Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2008). Meyve redifli gazeller. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (5). 321-344. DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.427>
- Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian-English dictionary*. Çağrı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2002). *XVI. asra kadar Anadolu sahası mesnevilerinde edebî tasvirler*. Kitabevi Yayınları.
- Yeniterzi, E. (2010). Klasik Türk şiirinde ülke ve şehirlerin meşhur özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (Klasik Türk Edebiyatı Kaynakları Özel Sayısı)*, 3 (15), 301-334.
- Yücel, D. & Özuygun, A. R. (2020). Dîvân şiirinde ağaç: ağaçlara dair söz varlığı ve tasrif usulleri. *Journal of Research in Turkic Languages*, 2 (1), 33-62. DOI: 10.34099/jrtl.213

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0